

¿pagar o no pagar?

DEUTE DEL TERCER MON

i ètica cristiana

J.I. González Faus – L. de Sebastián

1. **Luis de Sebastián**
El Deute extern d'Amèrica Llatina
Història i judici étic
2. **José 1. González Faus**
Interès, usura i riquesa
Una relleixió cristiana més àmplia

Apèndix

1. Textos
2. Estadístiques

I. EL DEUTE EXTERN D'AMÈRICA LLATINA HISTÒRIA I JUDICI ÈTIC

Luis de Sebastián

El deute extern d'Amèrica Llatina és un fenomen econòmic d'immenses conseqüències per a la majoria de la població d'aquella regió. El servei d'aquest deute costa enormes sofriments a les majories pobres dels països deutors, que han vist com es reduïen llurs precaris nivells de vida.

Aquesta situació planteja la qüestió urgent de dilucidar la moralitat *d'un fenomen econòmic que ha capgirat els objectius intrínsecs del sistema econòmic: satisfer les necessitats materials de la població d'un país i qferir una base per al seu desenvolupament espiritual.*

La moralitat global del fenomen es troba en quarentena tan bon punt obstaculitza o impedeix a l'economia d'acomplir els objectius que la justifiquen èticament i moralment. No obstant, per tal de poder apreciar la moralitat global del problema del deute cal que examinem detingudament alguna de les qüestions ètiques que conté.

1. L'OBLIGACIÓ DE PAGAR ELS DEUTES

Encetem aquesta reflexió tot afirmant l'obligació de pagar els deutes contrets com un dels principis en els quals es basa el sistema de crèdits i préstecs de l'economia moderna. Som molt lluny dels temps en els quals l'Església prohibia l'usura", quan l'estat de la qüestió era el de cobrar interès sobre *préstecs per al consum* contrets en circumstàncies d'extrema necessitat. En una economia moderna on el diner té la funció de capital, és a dir, d'ésser un factor -indirectament- productiu, la qüestió és diferent. El préstec ben emprat *pot generar riquesa suficient pera tornar-lo, pagar pel seu ús i compensar al propietari pel risc corregut (l'interès) i fins i tot, produir beneficis a aquell qui l'ha rebut prestat.*

Si no es reconeix aquesta obligació de pagar els deutes, s'enfonsa la base per desenvolupar un sistema creditici.

En la qüestió del deute extern d'Amèrica Llatina no cal oblidar que els països el contragueren voluntàriament, tot partint del supòsit que reconeixien sense reserves l'obligació de pagar el servei del deute: tornar el principal i pagar els interessos. Aquesta obligació continua pesant sobre d'ells i hom no pot (amb una òptica no revolucionària) apel·lar a l'"intercanvi desigual" i a l'explotació que han caracteritzat les relacions d'Amèrica Llatina amb Estats Units, Anglaterra i els països industrialitzats per tal de repudiar el deute. Això equivaldria a repudiar les regles jurídiques i les pràctiques econòmiques de la convivència internacional en el segle XX. Endemés, seria contraproduent per als països deutors. Car eis països que no reconeguessin llur obligació de pagar llurs deutes internacionals es veurien exclosos dels mercats de capitals per la comunitat financera internacional i serien condemnats a uns llimbs -o a un purgatori- econòmic.

Potser aquestes consideracions són interessants, car en alguns cercles d'inspiració cristiana pot dominar el sentiment anarco-profètic de negar l'obligació d'Amèrica Llatina de pagar el seu deute extern mitjançant la contemplació emotiva de la prostració econòmica de les majories populars dels països deutors. Per contra, crec que, per tal de dilucidar la qüestió ètica, cal procedir d'una altra manera.

Cal procedir partint del reconeixement global (i del principi) que els deutes contrets lliurement han de ser servits (pagats), per examinar després els principals aspectes que han fet que un deute extern -l'obligació del qual hom reconeix- sigui tan difícil de pagar. *Cal recórrer la història de com s'ha arribat a la situació actual per tal de poder assignar responsabilitats als diversos actors del drama.* És important d'assignar responsabilitats: primer, perquè en aquest afer n'hi ha hagut de variades i diferents; segon, perquè tots els responsables en el desencadenament de la situació han de participar equiporcionablement en la solució.

De manera que, tot reconeixent en principi l'obligació de pagar que tenen els països deutors, no acceptem que hom deixi a les majories populars d'aquests països la càrrega principal i gairebé exclusiva de resoldre un problema que ells no van crear i que ha esdevingut quelcom més complicat que un deute normal i corrent.

2. EL CAMÍ AL CALVARI DEL DEUTE

2.1. Un optimisme fals

Les consideracions fàctiques arranquen de l'anàlisi del model de desenvolupament que funcionava en la meitat dels anys setanta. Era una època de les més grans esperances per als observadors superficials del sistema, però que ja contenia en les mateixes entranyes del seu creixement eufòric i de les seves bonances efímeres les llavors de la catàstrofe. Vegem-ne algunes:

a) Industrialització neixent

Quan hom va començar a anar per aquest camí, era lògic, potser només circumstancialment, recórrer al finançament extern en uns moments en què el crèdit era fàcil, l'optimisme gran per part dels prestamistes i prestataris i hom no podia aturar la marxa de la industrialització per manca d'estalvis interns per continuar el finançament. El recurs a l'endeutament extern fou la solució per a les estretors del finançament del desenvolupament.

b) Capital sobrer

Aquest recurs al mercat de crèdit internacional es féu en un moment de grans canvis i grans innovacions en la "indústria" bancària dels Estats Units i dels països industrialitzats més rics. En el moment d'assignar responsabilitats, cal que compremem els efectes que tots aquests canvis van tenir en el sistema global de finançament del desenvolupament dels països pobres. De manera molt remarcable, la banca privada va substituir, les institucions multilaterals en qualitat de font principal de fons per a aquests països pobres. Per la seva part, la banca multinacional es veié en la necessitat de col·locar els dipòsits en inversions rendables, dipòsits que creixien molt ràpidament a causa de l'afluència d'excedents dels països petrolers. Ho va fer d'una

manera no tradicional i a clients nous, en minvar la demanda de fons prestables dels països industrialitzats, preocupats en contrarrestar amb polítiques recessives els efectes de la crisi petrolera i de la inflació. *Els bancs anarem veritablement a la recerca de clients.* El mercat de crèdits semblava dominat pels països -i sectors- disposats a endeutar-se: un mercat de compradors, per dir-ho d'alguna manera.

c) Inflació creixent

Però, en realitat, el mercat no era dels compradors. L'abundor de crèdits amb la qual la gran banca internacional va sadollar la fam de fons dels països llatinoamericans més dinàmics no va ser una operació ni desesperada ni generosa. El mateix dinamisme del sistema financer va propiciar l'ús d'instruments financers nous, adaptats als riscos que la banca corria amb aquests nous clients en uns temps en què la inflació mundial s'accelerava per dies. En primer lloc, els préstecs es contractaren majoritàriament en mercats "off shore" (fora de les costes dels Estats Units) i per regla general en l'Euromercat, on les regulacions bancàries són més laxes que, per exemple, en els Estats Units, i la flexibilitat en l'ús d'instruments financers antics i nous és molt més gran. Quan la inflació s'agreuja, alguns crèdits primerencs donaren resultat a tipus d'interès negatius, car la diferència entre el tipus nominal d'interès menys la taxa d'inflació era negativa. Això suposava veritables regals per als creditors.

d) Interessos canviants

Per això, per tal d'evitar que fossin regals o subvencions, *els préstecs van passar a ser gairebé tots d'un tipus d'interès variable.* Amb aquest sistema el tipus d'interès es contracta tot prenent com a base el *London interbank offered rate*, el famós LIBOR, o el "primerate" nordamericà. (El LIBOR és un tipus d'interès per a préstecs a curt termini en el mercat interbancari, que reflecteix immediatament les expectatives d'inflació). Al tipus de referències s'hi afegien uns "spreads", o primes fixes per al risc, i unes comissions, o "fees". El tipus d'interès que en resulta varia amb les variacions del tipus de referència, majoritàriament el LIBOR, el qual, en reflectir moviments a curt termini, és summament volàtil i sensible, tot incorporant immediatament les expectatives de la inflació.

Conseqüència: un deute que creix per ell mateix

Així, el pagament del deute s'apuja en la mateixa mesura que augmenta la taxa d'inflació als Estats Units i Europa Occidental. *L'estructura del deute* en tipus, terminis i períodes de gràcia *va anar canviant, tot esdevenint cada cop més onerosa i més difícil de servir.* Però els països deutors, afectats per la borratxera de crèdits, no van copsar amb temps la perillosa naturalesa del deute, molt més perillosa del que aleshores ningú no es podia imaginar.

2.2. ¿Qui va contraure en realitat el deute?

a) Per a les "èlites" econòmiques governants i militars -que, en molts països, era el mateix- els anys de creixent endeutament van ser "anys de vi i roses" (per dir-ho amb el títol de la pel·lícula de Blake Edwards). Els crèdits externs no sempre es van emprar malament, com tendeixen a pensar i dir alguns governants, comentaristas i públic en

general dels països desenvolupats; ni es van emprar generalment bé, com se suposa implícitament quan hom atribueix als països rics tota la culpa de la situació actual. Pel que fa a l'ús dels préstecs externs, tenim casos diferents segons les diferències històriques en la gènesi i desenvolupament del deute en cada país, talment que *no es pot parlar d'un sol model del mal -o bon- ús del deute*.

b) El que sembla prou clar és que els préstecs *no es van fer servir en el finançament de reformes estructurals* que beneficiessin les majories pobres dels països llatinoamericans, els quals precisament ara porten el pes major en el pagament. En el millor dels casos –quan es van emprar per produir riquesa- es van emprar a l'interior d'un model de desenvolupament vers enfora, el qual, i pel que fa a les capes populars, només tendia a beneficiar les "élites" obreres que treballaven en les grans empreses modernes del sector públic (petrolier, acer, armaments, elèctriques, etc.) i en les multinacionals, així com els petits i mitjans empleats de la burocràcia estatal.

c) Naturalment, els sectors camperols i les masses urbanes sense treball "modern" només van rebre pocs beneficis d'aquestes grans despeses, si més no directament, tot i que no es pot negar que sempre hi hagueren "efectes de rebalsament" i de repartiment d'engrunes. Podem suposar *que es beneficiaren dels préstecs principalment els qui sempre s'han beneficiat de la creació de riquesa en societats oligàrquiques, car posseeixen els instruments d'apropiació de la riquesa que hom produeix en els seus països*

d) Particularment, es beneficiaren tots aquells llatinoamericans als quals l'endeutament públic de llurs països els permeté d'augmentar llurs dipòsits en els mateixos bancs que concedien els crèdits, de manera que podem suposar que *una bona part del deute consisteix en préstecs que mai no van abandonar el banc d'origen; simplement, van passar del compte general del banc als comptes privats d'alguns ciutadans llatinoamericans*. Aquesta és la raó per la qual de vegades, hom anomena aquests préstecs de Llatinoamèrica préstecs d'anada i tornada", (des de l'òptica dels bancs, és clar). Cal tenir això en compte a l'hora de repartir el pes de l'ajustament a la nova situació a l'interior de les societats llatinoamericanes.

2.3. El creixement fantasmagòric del deute

a) Endeutar A.L. per desendeutar USA

Entre 1978 i 1982 el deute extern llatinoamericà esdevingué un deute que *va créixer com l'escuma, com a conseqüència de decisions que es van prendre en altres països*. Ronald Reagan, un president que fou elegit, entre d'altres coses, per la promesa de reduir a la seva mínima expressió el dèficit fiscal que havia heretat del president Carter, el va pujar amb la seva política de rearmament del 2,0% del PNB, (el 1980), el 6,1% (el 1983), i ara és de 200.000 milions de dòlars, la qual cosa fa dels Estats Units un dels principals països deutors del món, amb deutes colossals que ja sumen cents de milers de milions de dòlars. El finançament d'aquest dèficit va atreure els Estats Units estalvis institucionals de tots els continents estimulats pels alts tipus d'interès que oferia el deute públic americà i per la confluència que el president Reagan inspirava als capitalistes de tot el món.

Així, el dèficit fiscal nordamericà es va poder finançar amb diners aliens, diners que convenia continuar atraient per tal que no manquessin a les empreses privades nordamericanes, a pesar d'una política monetària excessivament restrictiva. És per això que es van mantenir alts els tipus d'interès, els quals, en el seu aspecte passiu,

representen la remuneració dels fons que afluïen als Estats Units. *Però els augments nominals del tipus d'interès amb una taxa d'inflació decreixent signifiquen necessàriament augments majors de la taxa d'interès real, ço que mesura d'una manera més precisa el cost del diner.*

Es sabut que l'elevació dels tipus d'interès als Estats Units i a tots els mercats d'eurodòlars va incrementar automàticament el servei del deute llatinoamericà. Paral·lelament, la demanda de títols del deute públic americà, que, com és natural, estan denominats en dòlars, va fer augmentar per damunt de totes les previsions el valor del dòlar, la qual cosa apujà un cop més l'import de la moneda nacional, que calia que es destinés a servir un deute d'una quantitat fixa de dòlars -i això no sempre tenia lloc.

b) El nominalisme del valor del diner

Tot i que l'apujament del dòlar va oferir un avantatge per a les exportacions no tradicionals -sobretot manufactures- d'alguns països d'Amèrica Llatina més desenvolupats industrialment, la sobrevaloració del dòlar no tingué un influx positiu sobre el comerç exterior de la regió. Els països es van trobar en la situació de deure quantitats fabuloses expressades en moneda nacional per obra i gràcia del desordre fiscal del govern de Reagan i el descontrol dels mercats financers. Segons alguns càlculs temptatius, *el deute extern llatinoamericà va créixer 20.000 milions de dòlars entre 1981 i 1983, a causa exclusivament dels increments del tipus d'interès i a la sobrevaloració del dòlar.* L'augment va ser proporcionalment més gran en els països que havien contractat fins al 70% dels seus préstecs a tipus variables.

2.4. El decreixement de les possibilitats dels deutors

a) La impossibilitat d'exportar

En començar la dècada dels vuitanta té lloc una contracció del comerç internacional. Els països industrialitzats redueixen substancialment el volum de les seves importacions, que en el període 1978-1979 encara havien crescut a un ritme del 8,5%; de 1980 a 1982 es redueixen en un 1,5% de promig anual, augmentant només el valor de les seves importacions petroleres -els països que es veïen obligats a fer-les, és clar. Les polítiques recessives dels anys immediatament anteriors, en l'intent de restablir els equilibris desbaratats per la inflació internacional i l'augment dels preus del petroli, van acabar afectant el comerç internacional. Són els anys d'ajustament en els països de l'OCDE, que consisteix generalment en limitar la despesa pública, reduir el creixement dels salaris i contenir l'augment de la massa monetària dintre d'uns límits prefixats. *Tot això porta a una reducció de la despesa global d'un país amb una incidència molt gran en la despesa en importacions.*

b) La devaluació de les riqueses dels països endeutats

Per altra part, l'oferta dels productes que els països llatinoamericans venen als països industrialitzats, que són majoritàriament productes primaris (metalls, aliments no elaborats i fibres naturals) continuava com a resposta als preus elevats de 1977 a 1980. La producció de moltes d'aquestes matèries primes triga a respondre als estímuls d'una pujada de preus (com el cafè, que ho fa cinc anys després), de manera que, quan els preus ja han començat a baixar, comencen a aparèixer els fruits de decisions preses amb

preus alts. Al mateix temps i com a resultat de l'apujament dels tipus d'interès i del consegüent encariment dels crèdits, esdevé menys rendable acumular les reserves de matèries primes que aleshores es consideraven normals. En efecte, la immobilització dels fons necessaris per adquirir i conservar grans quantitats de matèries primes, quan, per altra part, no es preveu escassetat ni augments de preu sinó tot el contrari, resulta excessivament costosa, si més no en termes de costos d'oportunitat.

c) El canvi il·lusionista dels termes del contracte

Com a resultat d'aquestes accions conjuntes de la demanda i l'oferta en els mercats de matèries primes, els seus preus van començar a baixar; amb això *es deterioren els termes d'intercanvi dels països exportadors de matèries primes* i el poder de compra que tenen les seves exportacions en els mercats internacionals. L'índex dels termes d'intercanvi (tot prenent com a base llur valor en 1980 = 100), és ja en 1983 de 78,5, la qual cosa suposa un descens de 21,5 punts en tres anys i en 1986 era del 35%. El resultat d'això és que els països exportadors de matèries primes han d'esforçar-se en vendre cada cop més en els mercats internacionals, només per mantenir el nivell anterior de les seves importacions, o, més en general, dels seus ingressos. Això porta als diferents països exportadors a una ferotge competència entre venedors que deprimeix més el preu, tot saturant el mercat de productes primaris i empenyent-los a la baixa en una espiral depressiva.

Fins i tot l'OPEP, l'organització dels països productors de petroli, que havia mantingut el seu poder fins a fixar el preu mig del cru a 34 dòlars el barril en 1981, comença a sentir la competència d'altres productors no integrats a l'organització. La producció conjunta representa una part cada cop més petita de la producció mundial, amb la qual cosa minva paral·lelament el seu domini del mercat. Per altra part, les mesures per a l'estalvi d'energia en general i de petroli en particular, posades en pràctica per la International Energy Agency, (una organització per enfrontar-se a l'"amença" de l'OPEP) afegides al menor consum (derivat de la contracció de l'activitat econòmica en els països industrialitzats), portà inevitablement a una reducció substancial de la demanda de petroli. Així, el petroli comença a inundar els mercats. El preu del petroli llatinoamericà assoleix un màxim en 1981 i des d'aquest moment comença la caiguda: primer a un ritme lent, que després s'accelera, tal com podem veure aquests dies. En tres anys el preu del cru s'estabilitza entorn dels 16 dòlars/barril.

2.5. Balanç

En aquesta narració hi apareixen diversos protagonistes:

- a) les empreses privades i els governs, els quals, o bé s'endeutaren directament, o bé van avalar els crèdits privats;
- b) els grans bancs internacionals, que es veieren en la necessitat de donar sortida a llurs enormes dipòsits;
- c) els bancs més petits, que foren arrossegats pels primers i per la pròpia cobejança a l'aventura del finançament del desenvolupament;
- d) els governs dels països industrialitzats, els quals, per una part, van deixar lliure el camp del finançament del desenvolupament (que s'havia fet tradicionalment amb fons oficials multilaterals i bilaterals) al lucre privat dels seus bancs, i, per altra

part, van crear unes condicions difícils per a l'exportació dels països deutors amb llurs polítiques recessives i proteccionistes;

e) i molt especialment el govern del president Reagan, que amb la seva política d'alts tipus d'interès, va augmentar artificialment el deute nominal d'aquests països. Queda clar també d'aquesta narrativa que *les majories populars assistiren passivament a aquest procés, sense treure'n gairebé cap avantatge.*

3. ELS LÍMITS DE L'OBLIGACIÓ DE PAGAR O "NEMO DAT QUOD NON HABET"

3.1. Primers avisos

A l'estiu de 1982, Mèxic va donar un ensurt enorme a la banca internacional en declarar que no pot fer front als pagaments del seu deute extern, tot sol·licitant una renegociació dels terminis i nous préstecs a fi de poder respondre a les seves obligacions. La moratòria recent de Brasil (febrer 1987) ha estat un joc de nens en comparació d'això. L'auge de l'economia mexicana de 1978 a 1981 es va basar en un creixement ràpid dels ingressos derivats del petroli i una elevada despesa pública i privada, que féu augmentar l'ingrés "per capita" en gairebé el 25% i reduí substancialment l'atur. El govern, a fi de contrarestar les fortes pressions inflacionistes que la despesa generava, va permetre que continués sobrevalorant-se la taxa de canvi, tot mantenint "contra natura" les importacions a un nivell molt elevat. L'estratègia de desenvolupament va començar a fallar a mitjans de 1981, quan, amb el descens dels preus del petroli, els ingressos per exportacions no assoleixen la meta establerta. Per tal d'omplir aquest buit es va accelerar el procés d'endeutament, però a tipus més alts i a terminis més curts. En aquesta època i amb l'especulació d'una inevitable devaluació del "peso", comença una considerable fuga de capitals. La crisi mexicana es posà de manifest pel febrer de 1982, quan el "peso" es va devaluar en gairebé un 67%, sense que aquesta mesura pogués aturar la fugida de capitals. El mes d'abril el govern va anunciar un programa d'ajustament per tal de combatre la crisi. El programa es trobava a la meitat de la seva realització quan es va veure clar que el país no tenia prou divises per fer front al pagament del deute extern.

Brasil també tingué problemes en 1982, particularment en el sector exterior, on s'obtenen els mitjans de pagament per tal de respondre al deute extern. Tot i que les exportacions van declinar en un 13,4% en 1982, Brasil va assolir un superàvit en la balança comercial de 778 milions de dòlars, que resultava la tercera part del de 1981 i molt per sota de la meta de 3.000 milions que farien possible el fet de pagar les obligacions del deute extern. El país va començar a tenir dificultats per tal de contractar nous préstecs en els mercats internacionals. A finals d'any el govern declarava la necessitat d'una renegociació en la mateixa línia de la que havia proposat Mèxic i havien acceptat els bancs creditors.

Els ensurts de Mèxic i Brasil obligaren la banca internacional, especialment la banca nordamericana, a prendre consciència de la vulnerabilitat que havien generat en els seus balanços amb els préstecs a països com Mèxic i Brasil, i a d'altres tan diferents, com és ara Polònia, Iugoslàvia, Egipte, Indonèsia, Turquia, Nigèria, etc., a més a més de la major part dels grans països llatinoamericans. El problema consistia en què *els majors bancs americans* (Chase Manhattan, Citicorp, Bank of America, Morgan Guarantee, Manufactures Hannover, etc.) *tenien un volum de préstecs a aquests països molt sovint superior a llur capital propi.* Els préstecs són actius per als bancs en la mesura en què

els dipòsits que hi són confiats, els seus passius, es col·loquen en operacions rendables que proporcionen la major part dels beneficis dels bancs. La relació entre l'import total de préstecs que pot fer un banc i el seu capital propi ve regulada per les lleis bancàries de cada país. En tots ells, els préstecs totals són sovint superiors al capital, o recursos propis, i oscil·len entre tres o cinc cops segons els països.

El no pagament dels interessos dels préstecs fets a Mèxic i Brasil hauria fet que molts bancs nordamericans dediquessin una gran part dels ingressos per inversions a compensar les pèrdues dels "nonperforming-loans", o actius no operants, condició que la legislació bancària nordamericana dona als préstecs que als 90 dies de la data establerta per al pagament d'interessos no han generat cap pagament. L'aplicació de la condició de "nonperforming" a una bona part dels actius dels bancs hauria significat una dràstica reducció dels ingressos, un augment dels fons que tenen per ser destinats tant a augmentar les reserves contra préstecs dolents com a reforçar la base de capital propi, i finalment una disminució dels beneficis, seguits d'una baixa en la cotització en borsa i la conseqüència final d'una eventual pèrdua de confiança en el banc, per part d'aquells qui hi han col·locat llurs dipòsits, ço que podria portar a una catàstrofe financera.

3.2. Reaccions dels creditors

El tancament d'aquesta "finestra de vulnerabilitat" necessitava temps. Des de mitjans de 1982, la banca internacional s'entestà en una activitat frenètica per comprar temps, el temps necessari per enrobustir les reserves contra préstecs dolents, enfortir la base de recursos propis i salvar la cara davant dels accionistas i la borsa. Per això calia que els préstecs no deixessin de ser actius. El pagament d'allò principal, de moment, deixà d'interessar i l'atenció dels bancs es concentrà en les formes de donar als països deutors mitjans de continuar pagant els interessos dels préstecs. Aquesta era la condició perquè les autoritats bancàries els continuessin considerant "performing", és a dir, vius o operants.

Així comença aquesta mena de ruleta russa que a l'home del carrer li sembla un joc sense sentit, *el joc de la reestructuració dels préstecs*, que consisteix fonamentalment en perllongar els terminis de venciment, al mateix temps que hom dona nous préstecs per tal de poder pagar els interessos dels préstecs antics. Aquests préstecs nous no tan sols es van donar en unes condicions més severes, terminis més curts i "spreads" més amplis, per tal com es donaven a clients que ja es trobaven clarament en problemes, sinó que, a més a més, es van concedir sota la condició que els governs deutors acceptessin l'entrada en escena de l'única instància que podia imposar a estats sobirans les polítiques econòmiques adequades per tal d'assegurar llur solvència internacional, la qual cosa és fora de l'abast dels bancs privats.

Aquesta instància que va intervenir en lloc dels bancs és, naturalment, el Fons Monetari Internacional. El FMI havia exercit el que hom anomena la prerrogativa de la "condicionalitat", sobretot amb els països plens de problemes financers del Tercer Món. En virtut d'aquesta condicionalitat, *el FMI pot condicionar la concessió de crèdits per tal de resoldre problemes de balança de pagaments al fet que els governs adoptin les polítiques de "sanejament" financer -més tard hom l'anomenaria "ajustament"- que el Fons consideri més convenientes*. A partir de 1982 els bancs creditors van començar la pràctica d'exigir als governs un compromís amb el FMI previ a la concessió dels "crèdits-pont", o aquells necessaris per pagar els interessos. Així, la distància entre institucions privades i estats sobirans va quedar salvada per la intervenció del FMI. Entra en escena un altre actor del drama.

El Fons va començar a pressionar els països perquè imitessin el model d'ajustament actiu i passiu, que anys enrera havien començat a implementar els països de l'OCDE, en un context totalment diferent. Nosaltres, a Espanya, que estem en mig d'aquest procés d'ajustament en coneixem la recepta universal: congelació de sous reals i, si és possible, reduir-los; reducció de la despesa pública per tal de reduir el dèficit fiscal; supressió de subsidis a certs béns i serveis de primera necessitat que incrementaven les despeses públiques per motius polítics o demagògics; elevació dels tipus d'interés i devaluació de la moneda; retallar les dimensions del sector públic amb un procés de privatització; reducció de les plantilles de les empreses públiques, afavorir l'estalvi a la inversió privada, tot suprimint les traves a la inversió directa internacional, etc. Un conjunt de mesures que hom sol designar amb la metàfora d'"estrènyer-se el cinturó", quan en realitat només se l'estrenyen les capes populars i els beneficiaris de les escasses mesures de l'"economia del benestar" que es donen avui a Amèrica Llatina.

4. EL SACRIFICI DEL DESENVOLUPAMENT FUTUR

a) ¿Pagar tot endeutant-se encara més?

La reestructuració del deute extern és una operació complexa en la qual cal conjugar tant els interessos -no sempre harmonitzats- de la gran i petita banca internacional com les necessitats de creixement dels països endeutats.

Aquesta reestructuració inclou normalment *préstecs nous*, que suposen per als bancs un augment del coeficient de risc i que, per tant, es cobren a *uns preus elevadíssims*. En aquests termes els països deutors tampoc no poden acceptar molts crèdits nous. La primera ronda de reestructuració va resultar molt cara, i afegia riscos als crèdits nous i antics amb aquelles mateixes mesures amb què hom intentava pal·liar els riscos.

b) No poder pagar amb la pròpia riquesa

Si era difícil el pagament del deute, tal com es posaven les coses en el front financer, *també van començar a complicar-se en el front del comerç de mercaderies*. A Estats Units, alarmats pels dèficits creixents en la balança comercial i en la balança de compte corrent, els congressistes comencen a demanar, proposar i aprovar, malgrat la resistència del president, legislació que contrarresta els danys que la competència del Japó, els països de la Conca del Pacífic, Corea del Sud, Taiwan, Hong-Kong, a més a més de Mèxic i Brasil, causaven a grans i importants sectors industrials del país: acer, automòbils, electrònica, tèxtils i confeccions, cuir i sabates, objectes d'esport, etc.

El dany es derivava, naturalment, *de la mateixa elevació del dòlar respecte a d'altres monedes, la qual cosa feia invendibles les mercaderies nordamericanes fora dels Estats Units*, mentre que abaratia enormement les importacions provinents de la resta del món. Des de 1983 fins als nostres dies ha tingut lloc el "boom" de les importacions als Estats Units: hi ha concorregut la sobrevaloració del dòlar i el ressorgiment de l'economia nordamericana a mitjans de 1983, gràcies, no a la suposada eficàcia de l'economia de l'oferta, sinó a les mesures de caire keynesià, segons sovint ha explicat el Premi Nobel Paul A. Samuelson: una política fiscal expansiva amb una certa relaxació, no confessada, del creixement monetari.

En aquestes circumstàncies *el proteccionisme prem les tenalles que ofeguen els països deutors, car, lògicament, aquests no poden pagar el deute si no exporten o si no*

se'ls donen préstecs nous -ço que no és una solució definitiva. Els països d'Amèrica Llatina van aprofitar bastant bé les oportunitats que oferia Estats Units i van exportar vers aquell mercat com mai no ho havient fet. La balança comercial de la regió enregistrarà considerables superàvits: 31.500 milions de dòlars en 1983; 38.750 milions en 1984; 34.300 milions en 1985. Especialment, els grans deutors van aconseguir canviar la tendència de llurs pagaments internacionals i generaren superàvits significatius: Mèxic aconseguí un màxim de 13.700 milions en 1983 i Brasil un altre de 15.400 el mateix any. No obstant això, aquests mateixos èxits en l'exportació van provocar la reacció dels països en els mercats dels quals augmentaven les exportacions llatinoamericanes. Tot i que el principal destinatari de les mesures proteccionistes era el Japó i després els països asiàtics, Amèrica Llatina va sentir també l'onada proteccionista. Les exportacions d'acer de Brasil i de Mèxic es van veure reduïdes pels "voluntary export restraints", o limitacions voluntàries de les exportacions, que s'imposaven els mateixos exportadors sota l'amenaça implícita de veure llurs exportacions sotmeses a un aranzel "defensiu", del tipus permès pel GATT, quan certs sectors productius d'un país reben danys constatables.

Japó, per la seva part, mantingué en aquest període la seva política tradicional de restringir l'accés als seus mercats de les exportacions del Tercer Món -i també del Primer Món-, per la qual cosa ha atret les crítiques de la resta de països industrialitzats i especialment les ires dels Estats Units, que consideren que el Japó és el país més proteccionista de la terra. Però el Japó som tots, car Europa, la Comunitat Econòmica Europea, es manté també tancada a les exportacions d'Amèrica Llatina. És difícil exportar a la CEE tant els productes tradicionals (cereals, carn, sucre, fruites, café, etc.), com els no tradicionals: tèxtils, p. ex., severament coartades pel Multifibre Agreement, confeccions, productes de cuir, joguines, acer, ciment i altres productes en els quals els països d'industrialització recent (els NICS, com es diu en anglés: Newly Industrialized Countries) comencen a ser competitiu en els mercats mundials.

Hom ha reduït els aranzels sobre les manufactures en successives rondes de negociació i cada cop són menys usats per a restringir el comerç internacional. Tot i així, *la importància de les barreres no aranzelàries* (NTBS, de l'anglès Non-Tariff-Barriers) *ha anat augmentant*. El Banc Mundial ha estimat que els països industrialitzats apliquen barreres no aranzelàries al 13% de llurs importacions totals. Un expert en qüestions comercials, William Cline, ha mostrat que, de 1978 a 1981, la proporció d'importacions de manufactures d'Estats Units afectada pel NTBs era del 45%. La corresponent proporció per a la República Federal d'Alemania és de 28%; per a França, el 40%; per a Gran Bretanya, el 26%; i, finalment, per al Japó, 22%. Les importacions provinents de països subdesenvolupats es trobaven afectades per les NTBs en proporcions que oscil·len entre el 43% als Estats Units i el 24% a Gran Bretanya".

5. ELS COSTOS DE PAGAR EL DEUTE ALIÈ

Que els costos del deute de les minories burocràtiques, militars i dels negocis, es feien recaure sobre les majories populars de les nacions llatinoamericanes, es va començar a notar aviat a causa de les protestes als carrers de Lima, Sto. Domingo, Sao Paulo, Guatemala, etc. *Les mesures d'austeritat eren summament impopulars, car carregaven llur pes d'una forma desproporcionada sobre els tènues mecanismes de redistribució* que funcionen als països llatinoamericans. Les subvencions als productes de primera necessitat o al transport popular van sofrir els rigors de l'ajustament; els tipus d'interès es van disparar als núvols, tot fent la vida impossible als petits comerços

que treballaven a crèdit i frenant la construcció d'habitatges (la qual cosa genera molta ocupació), si més no en aquelles latituds.

Les poblacions van resistir sense grans protestes l'envit dels preus i la reducció dels sous reals, així com la reducció d'importacions vitals per a la inversió i el creixement, a causa de la il·lusió per consolidar les democràcies que, després de molts anys de dictadura militar, començaven a florir a Argentina, Uruguai, Brasil, i per tal d'enrobar el govern d'esquerres al Perú.

Però aviat es va veure que el problema del deute era un problema polític de primera magnitud, que no es podia reduir, ni en les anàlisis ni a l'hora de dissenyar solucions, a un problema de liquidesa passatgera que només afectava els bancs creditors i alguns sectors governamentals dels països endeutats. Era un problema que no podia deixar-se en mans de banquers, com diria el mateix Henry Kissinger, sinó que calia polititzar correctament per tal de tenir en compte totes les dimensions polítiques que afectaven tots els aspectes de la vida pública del continent americà. El problema no era, doncs, un problema de liquidesa, ni tan sols d'insolvència (així hauria quedat en l'esfera de l'economia), sinó un problema que afectava tots els mecanismes de poder que havien fet possible el retorn de la democràcia a Amèrica Llatina i que ara es veien amenaçats per l'efecte desestabilitzador d'unes polítiques, de lògica impecable en teoria, però l'aplicació de les quals produïa uns costos socials més grans dels que podien suportar les fràgils democràcies llatinoamericanes.

L'exploració de vies de solució és, més aviat, depriment. *Els mecanismes que funcionen fins ara per tal de resoldre el problema són més aviat vies per a perpetuar-lo.* No és possible la solució teòrica o estrictament legal de pagar sigui com sigui. No totes les propostes per sortir de dificultats momentànies són solucions durables al problema del deute i als condicionaments profunds que l'han generat. Les solucions proposades són diverses:

- a) la que va formular Fidel Castro a la Trobada de La Havana sobre el Deute Extern d'Amèrica Llatina i el Carib: tot partint de la convicció que no es pot pagar el deute, proposà una negociació amb els països industrialitzats per tal d'assolir un nou ordre llatinoamericà i internacional, l'únic que donaria una solució definitiva al deute;
- b) el marc global per a les negociacions "cas per cas" del Consens de Cartagena;
- c) la solució d'Alan García de dedicar només el 10% dels guanys de les exportacions a les obligacions del deute. Una limitació que, de fet, no ha complert en 1985, en part, potser, perquè ha comprés que així s'acumula el deute repudiat al ritme del tipus d'interès.

Hi ha hagut propostes per tal de transformar el deute, és a dir, per tal de canviar-ne en part els agents, en part la natura, i assegurar d'aquesta manera que els bancs no sofreixin a causa d'una possible insolvència generalitzada dels deutors. Molts dels projectes que es van proposar els dies immediatament posteriors al pànic de finals de 1982 pretenen socialitzar i internacionalitzar el deute, tot reconeixent que, en el millor dels casos, la situació tal com es plantejava aleshores era un joc "suma-zero" (on l'un guanya i l'altre perd), malgrat que també hagués pogut ser un joc de suma negativa, és a dir, un joc en el qual perden tots dos contrincants. L'anàlisi se centra en les propostes del banquer Zombanakis, famoses per la seva publicació en *The Economist*, i la de l'economista de Columbia, Peter B. Kenen, que va inspirar moltes variants. Aquestes propostes donen a les institucions multilaterals, en concret el Fons Monetari Internacional i al Banc Mundial, segons els casos, un paper decisiu en *la transformació dels creditors d'Amèrica Llatina de privats en públics*. Això tindria el benefici

addicional de permetre terminis més còmodes per al pagament de les obligacions del deute.

Les propostes més recents, encara en la línia de la transformació, tenen una mica més en compte les necessitats d'inversió dels països deutors. La més cridanera s'anomena *Plan Baker*, pla que el Secretariat del Tresor dels Estats Units va presentar el mes d'octubre passat en la reunió conjunta del Fons i del Banc Mundial, a Seül. Consisteix fonamentalment en destinar, durant els tres propers anys, 29.000 milions de dòlars, dels bancs privats, les institucions multilaterals de crèdit i alguns governs a nous préstecs per als països del Tercer Món amb majors problemes de deute. La proposta és modesta en comparació de les enormes necessitats de financiació dels 16 països deutors triats per començar el Pla, i incòmoda per als bancs menors, que no volen é'er préstecs nous a deutors amb problemes. Però és important, car suposa un reconeixement, tímid encara, per part del govern dels Estats Units que el problema ultrapassa l'esfera dels negocis privats, en la qual el govern no ha d'intervenir, i constitueix una preocupació global de la qual el govern dels Estats Units no pot desentendre's. En el context de la resposta dels bancs al pla Baker hom examina els problemes que en l'actualitat té la banca nordamericana, una hidra de tres caps: el Sistema Federal del Crèdit Agrícola, els bancs petrolers de Texas i Oklahoma i els préstecs al Tercer Món. Aquest cúmul de problemes ha fet que el govern nordamericà esdevingués menys doctrinari i que es preocupés més del que passa en el sistema bancari del país.

Tot i així, ni en la Cimera de Tokio (maig 1986) ni en la de París (febrer de 1987) no es va arribar a cap acord que pogués alleujar el problema que l'esfondrament dels preus del petroli ha creat a alguns deutors importants (Mèxic, Veneçuela, Nigèria, Egipte). Es va repetir, això sí, que l'enfocament de la solució ha de ser el de "cas per cas", a fi de dissipar els dubtes i treure les esperances que els grans d'aquest món poguessin tolerar un principi de negociació global o qualsevol ombra d'un enfocament de força. *En algunes instàncies del món industrialitzat sembla que interessa més que els deutors no s'uneixin que no que paguin llurs deutes.* Tal com anaven les coses, la crisi de Mèxic, la primera explosió del problema en 1982, s'ha repetit a menor escala a Brasil en 1987. Els grans bancs ja es troben pràcticament fora de perill, però els interessos geoestratègics dels Estats Units a Amèrica Llatina sofriran un perill més gran si Mèxic fa suspensió de pagaments. Podem comptar amb una altra ronda de solucions desesperades i parcials que no resoldran res i només donaran la raó als qui proposen solucions més radicals, El problema del deute extern llatinoamericà continua obert.

6. CONCLUSIÓ: CRITERIS PER A UN JUDICI ÈTIC DE LA SITUACIÓ

Després d'aquesta anàlisi ha de quedar clara una cosa: *les majories populars no han de carregar el pes de la solució* al conjunt de problemes que ha generat l'endeutament extern dels països llatinoamericans.

Segon, també és clar que no ens trobem davant d'un simple contracte de préstec, en el qual el principi del reconeixement i del pagament del deute adquirit pugui ser respectat mentre hi hagi voluntat de fer-ho. El problema ha esdevingut més global tot afectant aspectes vitals de la supervivència econòmica i de la viabilitat de la democràcia als països deutors.

Tercer, és igualment clar que hi ha diverses responsabilitats compartides, en el sorgiment i agreujament del fenomen i que, per tant, *hi ha d'haver un repartiment equitatiu de càrregues a l'hora de cercar solucions.* Afirmem això no només des del punt de vista normatiu, ètic o moral, sinó des del punt de vista positiu i tècnic, car, si

això no es resol així, no es podrà resoldre de cap manera. És especialment important que els governs dels països industrialitzats, i sobretot el dels Estats Units, reconeixin la responsabilitat en la qual van incórrer en donar facilitats i fomentar les activitats creditícies dels grans bancs. Per la seva part, els bancs, grans i petits, que es van embarcar imprudentment, sense anàlisis correctes i sense informació ni coordinació adequades, en una operació que prometia grans guanys, però que implicava riscos nous, han de carregar amb les conseqüències de llurs errors de judici. Això vol dir que els bancs haurien d'acceptar les sancions del mercat com a pèrdua de beneficis.

Finalment, les institucions internacionals, Fons Monetari i Banc Mundial, han de dedicar-se a resoldre equilibradament el problema global i no només a salvaguardar la solidesa dels grans bancs internacionals. Llurs responsabilitats s'estenen també al benestar econòmic dels països membres menys poderosos. Fóra desitjable que les solucions proposades per aquests organismes no portessin a l'enduriment de les condicions de vida de les majories populars.

En conseqüència, mentre no hi hagi voluntat d'endegar un procés global de solució amb la participació de tots els responsables *hom no pot exigir als països deutors que emprenguin accions unilaterals i parcials, com és ara complir amb el servei del deute, car no es donen les altres condicions que donarien sentit econòmic i ètic a aquestes accions*. Demanar-los una altra cosa és demanar-los que s'avinguin a llur destrucció pròpia.

NOTES

1) *Economic Report of the President. 1984*, United States Government Printing Office, Washington 1984, p. 291

2) INTERNATIONAL MONETARY FUND, *World Economic Outlook. 1983*, Washington, may 1983, p. 176.

3) ANJARIA Shailendra J., KIPMANI Naheed, and PETERSEN Arne V., *Trade Policy Issues and Developments, IMF - Occasional Paper 38*, Washington Juliol 1985, p. 22.II.

II. INTERÈS, USURA I RIQUESA UNA REFLEXIÓ CRISTIANA MÉS ÀMPLIA

José I. González Faus

L'estudi precedent de Luis de Sebastián em sembaa una de les reflexions més ben fonamentades, més ètiques, i a la vegada més ponderades que han estat fetes sobre el problema del deute llatinoamericá. Penso que tot cristià hauria de subscriure les seves quatre conclusions finals.

Ara toca al teòleg de realitzar una reflexió més àmplia, feta sobre el mateix marc en el qual ha estat plantejat el problema del deute dels països del Tercer Món, i que Sebastián ha caracteritzat molt bé en la seva contradicció: per una banda "un fenomen econòmic que s'ha posat en contra dels objectius intrínsecs del sistema econòmic"; per l'altra, l'obligació de pagar el deute (en la part que sigui *realment* deute), i, mentre hom doni com a base el sistema creditici com a mitjà de desenvolupament. Acceptació que, al seu torn, recolza en el fet que en l'economia moderna, ja no es tracta de "préstecs per al consum", sinó de préstecs que poden "generar riquesa suficient per retornar-los", generar riquesa suficient per "produir beneficis" al prestatari, i generar riquesa suficient "per compensar el risc" del prestamista. Quan es realitzen aquestes tres condicions que enumera Sebastián, el diner s'ha convertit en un factor "*indirectament* productiu" I això canvia el context d'algunes de les antigues condemnes morals contra la usura.

El tema d'aquesta reflexió hauria de ser, doncs, desenvolupar aquest adverbí *indirectament*. Perquè sembla clar que si -àdhuc en l'economia moderna- el diner no és productiu més que indirectament, els seus beneficis només poden ésser un efecte *indirecte*, i no el principal, del préstec.

1. LA DOCTRINA CATÒLICA CLÀSICA

Iniciarem aquesta reflexió tot partint de la doctrina que exposa St. Tomàs d'Aquino a la *Summa Theologica*, 2ª part, 2ª secció, qüestió 78. A l'època de St. Tomàs l'atenció o, almenys, la pregunta per la *productivitat* del diner comencen ja a entrar en la reflexió dels moralistes.

Tomàs d'Aquino va el.laborant en la Suma les distincions següents:

1) Hi ha coses, l'ús de les quals, consisteix a consumir-les. Prestar l'ús d'aquestes coses equival, doncs, a prestar-ne la seva propietat (atés que en utilitzar-les desapareixeran). Hom no pot separar, doncs, la *cosa* i el seu *ús*, car aquesta separació seria una falsedat.

Entre aquestes coses enumera Tomàs, com a exemples: el blat, el vi i el *diner*. I per això conclou: si hom cobra interessos pel diner, és com si volgués vendre *separadament* el vi, d'una banda, i l'ús del vi, de l'altra. Això seria vendre el que hom no té, i fóra una injustícia. Per això qui presta diner a un altre "queda justament compensat només que se li retorni el que prestá" (art.1,c i ad 5).

2) Hi ha d'altres coses, l'ús de les quals no consisteix a consumir-les. Per exemple: una casa. En aquest cas hom pot concedir l'ús de la casa i conservar-ne la propietat. I

per la cessió d'aquest ús podrà cobrar-ne un preu o lloguer (art.1,c). Si a més la casa està rodejada d'un formós hort de fruiters, qui en rep l'ús hi podrà passejar, reposar sota l'ombra, però els fruits no són seus sinó del propietari de l'hort, i els hi haurà de donar (Cfr. art.3,c).

Tomàs afegeix aleshores que el diner no pertany en aquest capítol de coses. Però, tot dient-ho, matisa: no pertany *primàriament* ("principaliter": art. 1,c); amb això deixa obertes unes possibilitats que recollirà en les seves reflexions següents.

3)Entre aquestes portes obertes Tomás enumera:

3.1. La de donar una compensació pel dany experimentat per qui prestà el diner. Això, aclareix Tomàs, "no és vendre l'ús del diner, sinó evitar un perjudici". Però afegeix que en aquest cas: "una compensació del dany, fundada en el fet que hom ja no lucrarà amb el diner que ha deixat, no pot ésser estipulada en el contracte, car seria vendre el que encara hom no té i el que *tal volta mai no tindrà* per motius diversos" (art.2 ad 1).

3.2. La de donar una compensació per deure d'amistat. De la mateixa manera que seria contrari a la justícia obligar a retornar més del que ha estat rebut, hom pot estar obligat a fer-ho per raó d'amistat. Aleshores hom atén més a l'afecte amb què es féu el benefici que a la magnitud d'allò que f'ou donat. Per això aquest tipus de compensació no pot ésser objecte de cap obligació civil: puix que aleshores la recompensa seria necessària i no espontània (art.2 ad 2).

3.3. Quan hom confia el seu diner al comerciant, o a qualsevol treballador expert, tot constituent amb ell una societat, no li transfereix la propietat del seu diner, car aquest li continua pertanyent, de tal manera que el comerciant negocia amb ell, o el treballador l'usa per al seu treball *a risc del mateix propietari*. Per això pot exigir -com a fruit de cosa seva- *una part* del guany que hagi estat obtingut (art.2, ad5).

3.4. Per què hem dit que *una part*? Tomàs explica tot seguit que "el que ha estat adquirit amb el diner *no és fruit del diner, sinó de la indústria i laboriositat humana* (art.3,c). I posa la compareció següent: el diner es només una matèria, i no és com la rel d'un arbre per exemple, la qual té quelcom *de causa* ("rationem causam habet") perquè subministra l'aliment a l'arbre (Cfr. art.3, ad 1). Heus ací la productivitat "indirecta".

2. LA FECUNDITAT DEL DINER NOMÉS POT ÉSSER RELATIVA I CONTINGENT

Podríem formular amb el principi següent la conclusió que, per a les nostres reflexions, té l'exposició de Tomàs: el diner no és *causa* sinó *condició* de la riquesa. La causa que fa entrar la llum a una habitació és el *sol*, i només el sol. La condició perquè entri la llum és una bona *finestra*.

Doncs bé, un dels errors bàsics del sistema capitalista (al costat de l'altre, el de donar com a legítima la recerca del *màxim* de benefici, i no la d'un benefici alhora proporcionat i solidari), és haver confós la causa amb la condició; és a dir: haver considerat el diner com a causa i no com a condició de la riquesa, haver cregut que la finestra, i no el sol, il.lumina l'habitació. Això és allò que l'encíclica de Joan Pau II sobre el treball qualifica com a: haver assentat la primacia del treball sobre el capital, mentre que el cert és la primacia del treball sobre el capitalista (Cfr. *Laborein Exercens* 12).

D'ací es dedueix que cobrar el deute amb els interessos, per al sistema, és quelcom infinitament més important que no pas que un préstec produeixi (o millor: *contribueixi* a

produir) riquesa, i àdhuc és més important que no l'extrema necessitat de tota una població o conjunt de poblacions. Quan això s'esdevé, hem sortit ja de la productivitat indirecta del diner i som en el camp de l'antiga usura.

Com és possible aquest error? La pregunta té en primer lloc una resposta moral: segons el Nou Testament: "la fam de diner és la rel de tots els mals" (1 Tim 6,10). I no cal ésser cristià per a intuir-ho: un poeta pagà, anterior al Nou Testament ja havia escrit aquells famosíssims versos: "fam idòlatra de l'or, fins on pots dur els cors dels homes!" (Virgili, *Enèida*).

Però mai no n'hi ha prou amb la *sola* resposta moral. L'error que comentem el fan possible, a més, algunes circumstàncies materials concretes, entre les quals, a simple vista, en ressalten dues:

a) Aquesta mena d'error permet un *desenvolupament molt més ràpid* - car de la causa de la riquesa (el treball i la indústria humana) en disposem sempre, el que ens manca més són les condicions per a produir-la. Tornant a l'exemple anterior: el sol existeix, ja i per a tots; per això l'arquitecte que aconsegueix construir un recinte de vidre, o amb moltes finestres, sembla que sigui la causa de la l'illuminació més forta.

D'aquesta manera, i gràcies a l'error que comentem, hom pot aconseguir un desenvolupament molt més ràpid, però molt més insolidari. I aquesta és la característica del capitalisme, que produeix *alhora* riquesa i injustícia: cada cop més riquesa i cada cop un repartiment més desigual.

b) L'error de què parlem és possible, a més, per les macrodimensions de l'economia capitalista, on els arbres ja no ens permeten de veure bé el bosc, i on es perd de vista allò que es veia tan clar en l'exemple senzill de la causa i la condició (del sol i la finestra). Amb la multiplicació de mitjancers i l'anonimitat de les instàncies intermèdies, és el diner qui apareix com a generador de riquesa, i ja no *indirectament*, sinó primàriament. Es fa fàcil d'evocar alguns exemples d'aquesta infinita complexitat de factors intermedis: un home pot viure dedicat a operacions financeres o monetàries, sense aparèixer en absolut com a aliat o necessitat de la creativitat del treball humà, i obtenint beneficis importants. Sembla que l'únic fecund sigui el diner. O un Banc (que ja no és una persona concreta, sinó una entitat anònima) que rep prestats uns diners, pels quals paga un interès, i que al seu torn, ell prestarà tot cobrant-ne un interès tres o cinc vegades superior. En aquest cas, la pressumpta fecunditat del diner deixa de ser quelcom *real*, car està determinada a l'arbitri de qui pot manejar-lo. Passa el mateix quan aquesta pressumpta fecunditat del diner sembla variar, i fer-se gran o disminuir (o àdhuc anul·lar-se), segons de quin país sigui el diner.

Arribem al cim de tota aquesta ficció quan el banc presta diners que ell en realitat *no té*, i amb els quals lucra! I aquesta és la seva pràctica habitual perquè sap que els seus clients no aniran tots a la vegada, a retirar els dipòsits que li confiaren. Tal com recorda Sebastián: "la relació entre l'import total de préstecs que un banc pot fer i el seu capital propi", tot i essent regulada per lleis, és "diverses vegades superior al capital, oscil·lant entre tres i cinc cops, segons els països".

Però el risc d'aquesta ficció possibilitada per la infinitat de factors intermedis, estructurals i anònims, és que poden arribar a aparèixer (i a sofrir realment) com a deutors, persones que mai no es beneficiaren del més mínim préstec. En aquesta hipòtesi ja no ens trobem davant un cas d'usura, sinó davant un cas d'atropellament o d'agressió pura i simple.

D'aquesta manera tot el sistema que permet un èxit tan espectacular recolza en realitat sobre una ficció: el diner és *el nom de la rosa* (un *pur nom* de riquesa, que no és en realitat riquesa encara que "funcioni" com a tal). Però, per això mateix, el sistema que decideix constituir-se al voltant del risc d'una ficció, ha d'*acceptar en justícia la possibilitat* que algun cop aquesta ficció aparegui (com l'arquitecte que va construir la casa de vidre haurà d'acceptar que no l'il·luminen igual les finestres obertes al nord, que les que donen al sud, car les finestres no són causa, sinó condició de la l'il·luminació; o caldrà que accepti que algun dia no surti el sol o que plougui). Això és el que ara passa amb el deute del Tercer Món.

Allò que no li és lícit de fer al sistema és negar aquesta eventualitat, tractant de garantir *abans que res*, el cobrament d'interessos, quan el diner prestat no ha pogut ni generar riquesa. El mínim que podem dir és que, si considerem com a fecund el diner, cal acceptar allò que adjectivava Sebastián o matisava Tomás: que aquesta fecunditat és "indirecta", o que no és "primària". Per tant, si la fecunditat del diner no és *necessària* (com els fruits d'un arbre que si que són deguts a la *seva mateixa naturalesa*), el préstec té, respecte dels interessos, un element de *contingència*, com el jugador de la loteria (per bé que hom pugui afegir que es tracta d'una "loteria" moltíssim més segura i amb més possibilitats reals d'èxit, ja que el seu encert no depèn de l'atzar sinó del treball humà).

3. DUES CONCLUSIONS

1) De tot això es segueix, com a mínim i pel que fa al deute d'Amèrica Llatina, que es *immoral* voler solucionar el problema a base de nous préstecs amb els quals satisfer els interessos anteriors al deute: el diner d'aquests nous préstecs no seria ja "fecund" ni indirectament, atès que no es donaria per a generar riquesa. Seria un cas clar d'usura.

Es dedueix també que, per bé que hom hagi de fer per pagar el deute, aquesta necessitat no pot erigir-se en *únic* (ni en primer) criteri de solució del problema: exigir-ho seria fer que el pagament del deute recaigui quasi totalment sobre les majories pobres que no el van contraure, mentre que els qui se n'aprofitaren foren quasi solament les minories riques d'aquells països. Per això, tal com conclou Sebastián, "hi ha d'haver un repartiment equitatiu (i negociat) de càrregues, a l'hora de trobar solucions".

2) Tot això pel que fa a l'emergència present. Però, a més, se'ns imposa una conclusió més àmplia i a termini més llarg: la humanitat necessita replantejar-se si és just i raonable continuar vivint en un sistema construït damunt d'una ficció, per còmoda i eficaç que pugui semblar. En aquest sentit es fa inevitable que acabem amb una referència a l'imperatiu moral d'un Nou Ordre Econòmic Internacional (NOEI). Perquè és enormement il·lustrador de recordar que les Nacions Unides, l'1 de maig de 1974, per 120 vots a favor, 6 en contra i 10 abstencions, acordaren de "treballar *amb urgència* per l'establiment d'un nou ordre econòmic internacional". Que aquesta decisió presa per una majoria tan aclaparadora hagi restat paper mullat i res més, resulta incomprensible fins que hom s'adona que els sis països que votaren en contra foren: Estats Units, Alemanya Occidental, Gran Bretanya, Dinamarca, Bèlgica i Luxemburg. I que les abstencions corresponien a Japó, Canadà, Israel, Itàlia, França, Holanda, Àustria, Noruega, Irlanda i Espanya. Es a dir: la reduïda minoria de països rics (que són ara els països creditors), ha impedit la resolució presa per una majoria aclaparadora. ¿Com podran queixar-se ara si l'ordre econòmic que elegiren produeix una de les disfuncions que feien necessària la busca d'un ordre nou'?

APÈNDIX

1. TEXTOS

1 Algunes comunitats ofenen Déu i el proïsme i pequen contra els drets divins i humans, quan aproven la maldat de la usura. I tenen lleis que permeten, que sota jurament i amb firma, siguin exigits i es facin pagar interessos. I no només ho permeten, sinó que, conscientment obliguen els deutors a fer-ho, i imposen greus càrregues legals, a cops de base de repetir els préstecs usurers, i altres vegades tot impedint-ne la repetició i mitjançant exquisides excuses fraudulentas.

Per això i volent sortir a l'encontre d'una falta de consideració tan perjudicial, el Sant Concili aprova que totes les autoritats d'aquestes comunitats (militars, polítiques, judicials, consellers i tot altre oficial) que, en el seu actuar, escriure o legislar, conscientment i lliure, s'atreixin a pretendre que es paguin interessos, o que no s'hagin de restituir quan ja han estat cobrats; tots aquests incorren en excomunió...

A més, com que els prestamistes fan molts contractes ocultament i amb engany, de manera que hom no pot demostrar la seva maldat usurera, decretem que siguin obligats, sota amenaça de censura eclesiàstica, a mostrar els llibres dels seus comptes.

I si algú cau en l'error d'afirmar pertinaçment que no és pecat l'exercici de la usura, decidim que sigui castigat com a heretge. I urgim als ordinaris i inquisidors de cada lloc, perquè no deixin de procedir contra els qui siguin sospitosos d'heretgia.

(**Concili ecumènic de Vienne**, any 1311, decret 29)

2 Amb tota la raó el préstec a interès és odiat per tothom, car pretén treure guany del diner mateix, en lloc d'emprar el diner per al que està fet. El diner fou inventat per facilitar els intercanvis, l'interès, emperò, l'augmenta i el multiplica; i per això, en grec, és anomenat *tokos*, que és el mateix que part, ja que les coses donades a llum són sempre de la mateixa naturalesa que els generadors o procreadors. I en el cas de l'interès, el diner dóna a llum diner. Per això de totes les maneres de buscar diner, és aquesta la mes contrària a la naturalesa.

(Aristòtil.- *Política*, L. I, cap. 10)

3 Nosaltres, els membres de les Nacions Unides, havent convocat un període extraordinari de sessions de l'Assemblea General per estudiar per primera vegada el problema de les imtèries primes i el desenvolupament, i considerant les dificultats econòmiques més importants amb què s'enfronta la comunitat internacional.

Tenint present l'esperit, els propòsits i els principis de la Carta de les Nacions Unides de promoure el progrés econòmic i social de tots els pobles.

Proclamem solemnement la nostra determinació comuna de treballar amb urgència per l'establiment d'un Nou Ordre Econòmic Internacional, basat en l'equitat, la igualtat

sobirana, la interdependència, l'interès comú i la cooperació de tots els Estats, siguin quins siguin llurs sistemes econòmics i socials, que permeti corregir les desigualtats i reparar les injustícies actuals, eliminar les disparitats creixents entre els països desenvolupats i els països en desenvolupament, i garantir a les generacions presents i futures un desenvolupament econòmic i social que vagi accelerant-se en la pau i la justícia.

(Declaració de l'ONU sobre el NOEI, 1 maig 1974)

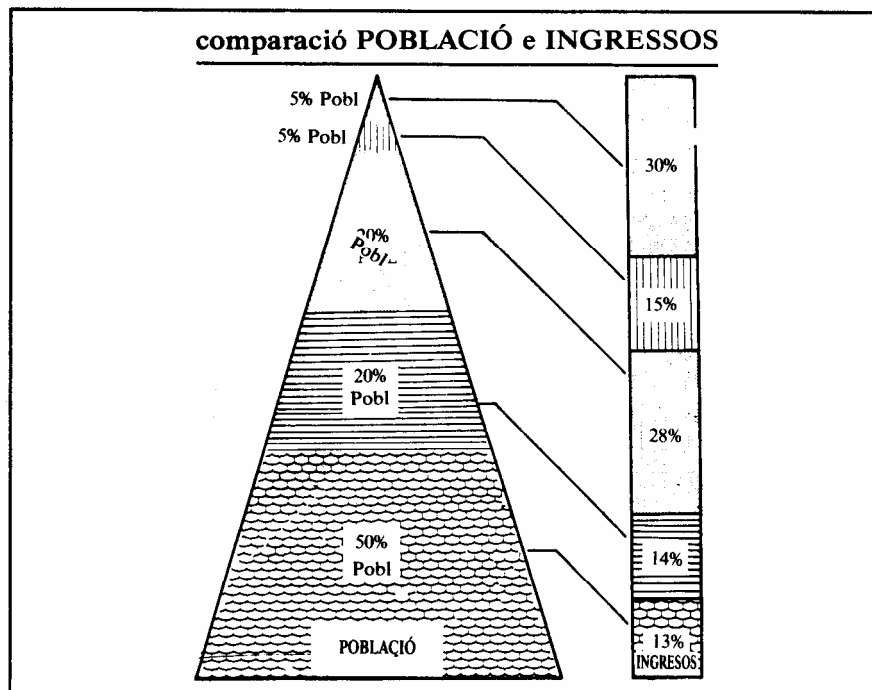
4 Els preus a què han de vendre llurs exportacions (els països del Tercer Món) i els preus que han de pagar per les importacions d'aliment i manufactures i, al mateix temps, els tipus d'interès que han de pagar i les condicions que han de complir per a obtenir préstecs, els criteris de conducta econòmica dels inversors estrangers, les quantitats i les condicions de l'ajuda externa, etc. *Estan essencialment determinats pel món industrialitzat...*

El sistema mundial de finances, desenvolupament i comerç, establert per la Conferència de Bretton Woods el 1944 – El Banc Mundial, el FMI i el GATT fou creat pel Nord per evitar una repetició dels problemes econòmics que es consideraven com a causants de la 2ª Guerra Mundial. Quaranta anys després *aquest sistema sembla incapaç, sense cambis bàsics, d'ajudar als països deutors - que no tingueren part en la seva creació- a administrar el seu endeutament cada cop més insostenible*, de manera efectiva i equitativa... Això és un escàndol: són els pobres els qui pateixen més per causa de les mesures d'austeritat exigides quan un país busca el “segell d'aprovació” del FMI amb relació amb un préstec comercial (o, potser, per a un programa d'ajuda exterior)...

L'ètica cristiana és incompatible amb un enfoc primari o exclusiu en el principi de màxim benefici.

(Carta pastoral dels bisbes de Norteamèrica.- *Justícia econòmica per a tots*, 1986).

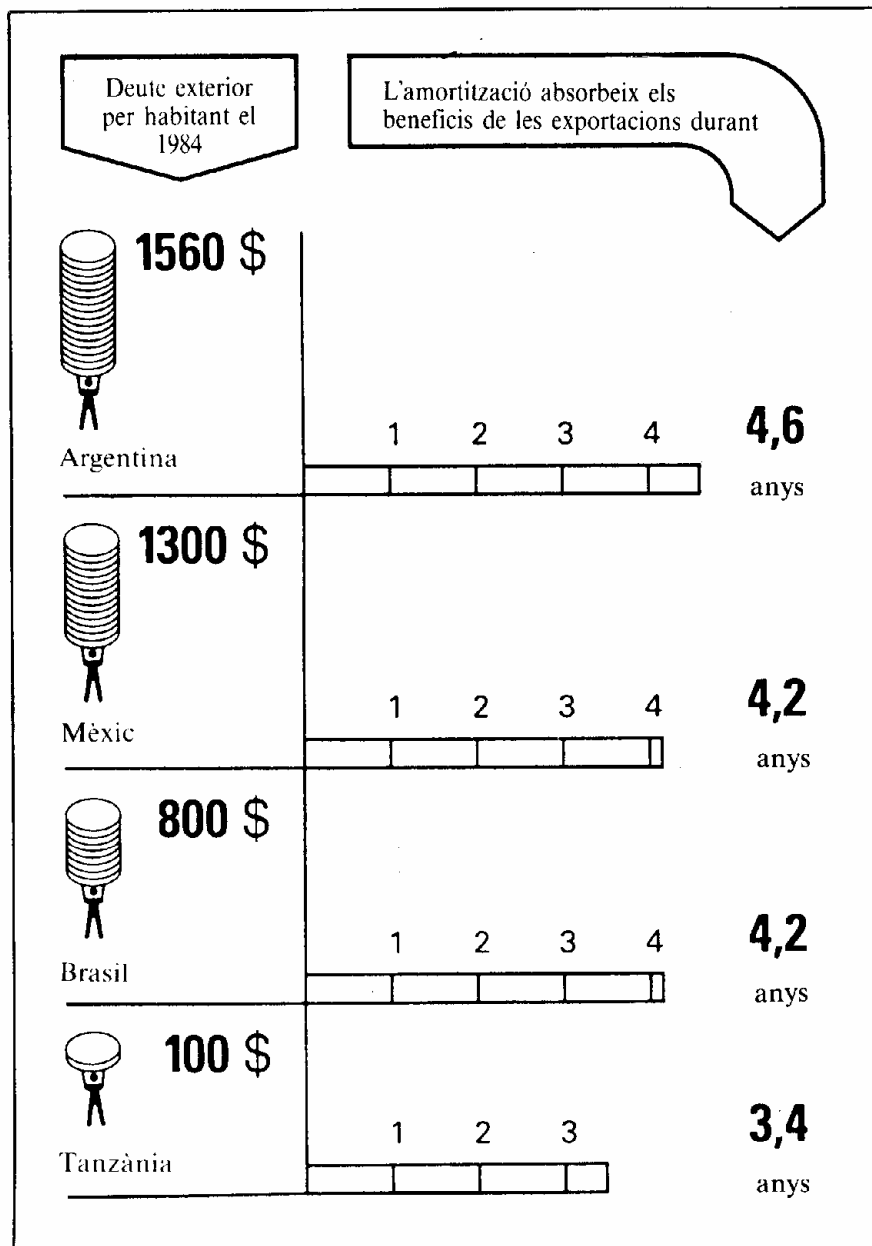
2. ESTADÍSTIQUES

Deute extern d'Amèrica Llatina, 1986

Argentina	52.000 milions de dòlars
Brasil	107.000 milions de dòlars
Bolivia	4.800 milions de dòlars
Colòmbia	15.107 milions de dòlars
Equador	8.400 milions de dòlars
Mèxic.....	100.000 milions de dòlars
Paraguai.....	1.900 milions de dòlars
Perú	14.600 milions de dòlars
Uruguai	5.500 milions de dòlars
Veneçuela.....	34.700 milions de dòlars
Xile	19.500 milions de dòlars

(Font: Banc Interamericà del Desenvol.)

(Font OCDE)

DEUTE EXTERN de Països en Desenvolupament (en milers de milions de dòlars)				
	1978	1981	1984	1987
Àfrica	71.9	102.8	128.0	147.5
Àsia	93.4	151.4	211.5	282.5
Europa	48.1	73.5	82.3	102.7
Orient Mitjà (no petrolier)	29.5	49.1	67.6	75.5
Amèrica Llatina i Carib	155.8	288.4	359.2	392.6
TOTAL	398.7	665.3	848.7	1.000.8
(Font: World Economic Outlook, october 1986)				

DEUTE EXTERIOR DELS PAÏSOS EN DESENVOLUPAMENT				
del total que ingressa anualment per les seves exportacions, n'ha de pagar el % assenyalat, en concepte d'interessos i amortitzacions del seu deute				
	1978	1981	1984	1987
Àfrica	15.1%	15.4%	25.8%	32.1%
Àsia	10.1	9.6	11.9	13.0
Europa	15.8	20.9	23.9	22.3
Orient Mitjà no petrolier	14.0	21.1	28.9	31.3
Am. Lat. i Carib	38.2	41.2	41.1	43.2
Font: World Economic Outlook, october 1986				

**Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD)
1984 (en milions de dòlaes)**

	Ajuda	% sobre el PNB		Ajuda	% sobre el PNB
Alemanya (RF)	2.880	0,46	Espanya	157	0,10
Austràlia	829	0,47	Islàndia	2	0,10
Àustria	215	0,33	Luxemburg	8	0,20
Bèlgica	435	0,56	Portugal	8	—
Canadà	1.646	0,50	Total OCDE no CAD	173	—
Dinamarca	438	0,83	Aràbia Saudita	2.911	3,00
Estats Units	8.907	0,24	Emirats Àrabs Units	76	0,27
Finlàndia	191	0,38	Kuwait	876	3,27
França (*)	3.833	0,78	Altres	123	0,20
Holanda	1.209	0,97	Total OPEP	3.986	0,75
Irlanda	36	0,23	URSS	2.840	0,28
Itàlia	1.116	0,32	Alemanya (RD)	157	0,13
Japó	4.037	0,31	Altres països Europa E.	363	0,11
Noruega	557	1,03	Total CAEM	3.360	0,23
Nova Zelanda	55	0,25	Altres donants	300	—
Regne Unit	1.462	0,34	Total mundial	26.743	—
Suècia	780	0,83			
Suïssa	297	0,30			
Total CAD	28.924	0,36			

* Incloent-hi dominis i territoris d'ultramar.

(Font: CAD-OCDE)

 © *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
 Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94
 espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>